

СЕОБЕ МИЛОША ЦРЊАНСКОГ У ИНТЕГРАТИВНОЈ НАСТАВИ

Апстракт: У раду се разматра могућност примене интегративне наставе приликом обраде романа *Сеобе* Милоша Црњанског. У уводном делу рада дат је осврт на значај међупредметног повезивања, истраживачког приступа и иновативних облика наставе у образовној пракси средње школе. Средишњи део рада садржи пример обраде књижевног дела интегрисањем српског језика и књижевности, историје, социологије и психологије. Детаљније су дати истраживачки задаци из српског језика и књижевности и начини на који се књижевно дело повезује са тематским областима из наведених предмета. Обрада наставне јединице кроз интегративну наставу подразумева и примену савремене информационо-комуникационе технологије. У завршном делу указује се на предности и недостатке овог вида наставе. Циљ рада је да се практичним примером допринесе интензивирању примене иновативних модела наставе.

Кључне речи: интегративна настава, иновације, међупредметно повезивање, истраживачки приступ, роман.

УВОДНА РАЗМАТРАЊА

Богатство уметничког света романа *Сеобе* Милоша Црњанског провоцира методичаре да роману приступе применом иновативних наставних метода као и савремене дигиталне технологије. Настоји се да се применом иновативних метода настава српског језика и књижевности приближи са знајним потребама ученика 21. века, на које традиционалне наставне методе не делују подстицајно. Циљ овог рада је да се примером обраде романа *Сеобе*, који је веома захвалан за интеграцију наставних предмета Историје, Социологије, Психологије (у медицинским школама Психијатрије) и Српског језика и књижевности, укаже на шире могућности интеграција у образовној

практици средње школе. Постоје разлике у терминолошким одређењима интегративне наставе, међутим, објашњења су потпуно идентична. О предностима интегративне наставе, која у европским образовним системима није новина, писано је крајем 20. века. Тако је она одређена као примењена методологија и језик више дисциплина с циљем преиспитивања централне теме, проблема или искуства; комбиновање неколико школских предмета у један активан пројекат. То је нови начин мишљења, образовање засновано на идеји преноса знања употребом модела мишљења (Лејк 1994). Једна од њених предности је растерећење информативног преоптерећења, које проистиче из захтевних наставних програма. Комбинацијом тема, предмета или пројеката омогућава се ученицима увид у повезаност наставних предмета (Контарди и др. 2000). Интегративна настава је дидактички појам који има мноштво синонима. У литератури се одређује као *целовитости наставе, концентирација наставе, корелација наставе, скуина наставка, комплексни систем*. Сваки од ових термина има и своју дефиницију у оквиру које је кључно повезивање суштинских елемената наставе у складну целину да би ученици формирали јединствени поглед на свет (Вељковић 2014: 221). Тако методичари Драгутин Росандић и Павле Илић међупредметно повезивање одређују као корелацијско-интеграцијски систем. Драгутин Росандић наводи да корелацијско-интеграцијски методички систем успоставља појам корелата који омогућују успостављање веза и односа између различитих уметности, тј. уметничких дела из различитих подручја (Росандић 2005: 206). Павле Илић истиче да се корелацијско-интеграцијски систем у пракси не може избећи јер се заснива на природној вези међу сродним садржајима који припадају различитим наставним предметима. Корелације су могуће са различитим уметничким областима, са друштвеним и природним наукама (Илић 2006: 99–100). О одликама интегративне наставе, циљевима, предностима и разлозима за интензивнију примену овог наставног модела писали су у *Моделима развијајуће наставе II* Младен и Нада Вилотијевић. У приручнику се наводи да интегралност наставе подразумева функционалну повезаност и хармоничну целину свих елемената наставног процеса (садржајних, психолошких, сазнајних, социолошких, организационих (Вилотијевић, Вилотијевић 2016: 249)). Ученици се оспособљавају за стварање целовите слике света тако што се повезују сродни садржаји различитих наставних предмета у целину која се тумачи. Као централни елементи интегративне наставе издвајају се укључивање више предметних наставника у наставни процес, истовремено проучавање различитих предмета, укључивање ученика у пројектне активности, те реализација наставних садржаја најчешће путем двочаса, али је могуће и целог наставног дана.

Интегративно учење омогућава сагледавање различитих димензија једног проблема из различитих углова (Ђорђевић 2007: 77). Осим тога, појачава се усвајање функционалних знања, подстиче креативност и интелектуална радозналост ученика и даје подршка у разумевању суштине наставних садржаја (Радојичић Лукић 2011: 369). Међу многобројним предностима овог вида наставе домаћи истраживачи и методичари наводе да овај наставни модел ефикасно повезује знања и чини их примењивим у свакодневном животу (Кнежевић 2012: 61), ученичка мотивација је појачана (Спремић 2007: 77), ученици се овим моделом наставе интензивније припремају за целоживотно учење (Радојичић Лукић 2011: 377). Концепт савремене школе захтева да се овај вид наставе имплементира у свакодневну наставну праксу (Адамов, Олић, Халаши 2012: 12).

Истражујући интегративну наставу у савременој основној школи Весна Минић и Марија Јовановић дале су осврт на досадашња истраживања интегративне наставе, стање и проблеме и закључиле да интегративна настава омогућава реализацију развојног модела образовања заснованог на дубинском учењу, стваралаштву и индивидуалној аутентичности, као и развоју дивергентног мишљења ученика (Минић, Јовановић 2020: 381). Суштина интердисциплинарног приступа је у томе што ученици интегришу и функционално повезују садржаје које самостално усвајају из различитих извора. Сагледавањем било које појаве са различитих аспеката уочавају се њене вредносне импликације, чиме се стичу и целовита знања и целовито вредносно одређење, што значи њихово свеобухватно и дубоко разумевање (Зуковић, Гајић 2012: 1382). Ученик се ставља у позицију истраживача који самостално тражи и проналази информације, развија критички став према њима и тиме се оспособљава за живот у глобализованом друштву (Зобеница, Стипанчевић 2017: 115).

Осим предности, истицане су и околности које отежавају ширу примену интегративне наставе. За успешну интегративну наставу су веома важне формиране вештине читања, писања и рачунања, одговарајући број уџбеника, као и правилан увид у могућности интегрисања наставних садржаја (Дробњак 2007: 88). Примена интегративне наставе у настави српског језика и књижевности омогућава другачију перспективу читања књижевних текстова, те указује на разноврсност приступа уметничком тексту (Солеша 2017: 31), што ћемо покушати овим радом и да докажемо.

ИНТЕГРАТИВНА НАСТАВА КАО ОДГОВАРАЈУЋА
СТРАТЕГИЈА ЗА ОБРАДУ РОМАНА СЕОБЕ МИЛОША
ЦРЊАНСКОГ

Роман *Сеобе* има полазиште у историји и по томе се сврстава у историјски роман. Поред тога, то је роман личности, психолошки, поетски, социолошки и породични роман. Збивања у роману сагледавају се и осмишљавају из унутрашње перспективе – као доживљаји јунака, њихова размишљања, расположења и осећања. Ликови нису само носиоци социолошких и психолошких особина, већ и полазне тачке у тематском, смисаоном обликовању романа. Вук, Аранђел и Дафина наизменично носе основну перспективу дела уносећи у значење своју богату индивидуалност, јасно одређени социјални положај, али и свој доживљајни, емоционално-мисаони свет. Сваки лик је носилац одређених тема на чијем се развоју и међусобним односима изграђује значење романа. Тежиште је на психолошком и духовном, мада не изостаје и спољашње (предели, догађаји, ситуације). Међусобно стапање материјалног и духовног, земаљског и небеског, општег и појединачног, трагичне прошлости и суморне садашњости чини поетско ткиво романа *Сеобе*. У контрастним карактерима Вука и Аранђела остварили су се цивилизацијски типови националне драме ратника и трговца који немају ни свој завичај, ни свој дом, ни домовину. Отуђени ратом и новцем, у њима се огледају два доминантна и трагична начина живота истоветна у трагичности и самоћи, у безизлазности и пакленој судбини истоветној колективној судбини народа (Ковач 2012: 260). Аутор је догађаје у роману уоквирио сном као знаком о присуству једног другачијег света. Сан који се налази око радње романа сенчи радњу. Самим својим суседством уз јаву на иницијалном и финалном месту текста подстиче код читалаца помисао да у роману постоје два вида стварности: један план чине непосредно описани догађаји, а други је тек наговештен (Петковић 1985: 22).

Поједини, већ познати и у наставној пракси опробани начини интерпретирања књижевних дела још увек су немоћни да дубље и свестраније осветле тајне поетике Милоша Црњанског. Поступци помоћу којих се тумачи предметна и језичка сачињеност романа и анализирају сужејни склопови, ликови, поруке и мотивационе околности увек прете да заобиђу уметничке суштине и да истраживачку мисао одведу ван изворишта и токова естетске сугестије. Примена методолошког плуралитета одговара *Сеобама*, поготово што су оне истовремено психолошки, историјски, социјални, љубавни, породични, ратни, филозофско – егзистенцијални и лирски роман (Николић 1992: 298).

Роман *Сеобе* својом тематиком, садржином, мотивима, обрадом јунака и симболиком нуди могућност међупредметног повезивања и специфичног угла интерпретације. Интегративни модел наставе би обухватио и остале наставне стратегије - проблемску наставу, групни облик рада, индивидуализовану и диференцирану наставу. Предвиђено је међупредметно повезивање наставних садржаја из предмета Српски језик и књижевност, Историја, Социологија, Психологија. Време предвиђено за реализацију јесу два наставна часа, са два одељења.

НАСТАВНИ ЦИЉЕВИ, ОБЛИЦИ И МЕТОДЕ РАДА, ИСХОДИ И КОРЕЛАЦИЈЕ

Као образовне циљеве издвајамо проучавање најбитнијих уметничких чинилаца као што су тематика, фабула, сиже, композиција, мотиви, уметничке слике, мотивациони систем, ликови (њихови поступци, изглед, душевна стања, мисли, осећања, намере, искази), битније поруке са поткрепљењима; важнији облици казивања: наратив, дескрипција, дијалози, монолози, оригинални језички и стилски поступци и друга исходишта естетичке сугестије; упознавање и схватање појмова, чињеница, појава и законитости у књижевном делу; појмовно богаћење ученика и ширење њихових сазнајних видика; развијање критичког мишљења и усвајање научног погледа на свет; увиђање и сазнавање естетског света дела и стваралачких поступака у њему; оспособљавање за дубљи доживљај, свестрано схватање и поуздано процењивање дела.

У оквиру васпитних циљева највише би се инсистирало на развијању јачег испољавања и потпунијег доживљавања уметничких утисака и побољшавању схватања и разумевања књижевне уметности. Настоји се да се ученицима омогући да узбудљиво и са одушевљењем доживљавају уметничке текстове и тако оснаже свој лични доживљај. Развијање љубави према књижевној уметности јесте један од трајних циљева наставе, као и богаћење репродуктивне и стваралачке маште. Поред тога инсистира се и на јачању чулног, језичког и литерарног сензибилитета.

Интегративном наставом као опредељењем за обраду романа *Сеобе* покушали бисмо да остваримо следеће функционалне циљеве: оспособљавање ученика за истраживачко, интерпретативно, аналитичко-синтетичко, критичко и студиозно читање; оспособљавање за језичко уобличавање запажања, мисли и осећања и убедљиво саопштавање другима; оспособљавање

ученика за успешно обављање мисаоних радњи које су неопходне за стицање знања и самообразовање; развијање моћи запажања и упоређивања, развијање моћи закључивања и доказивања; развијање способности апстракције и конкретизације, анализе и синтезе; појачавање радозналости, навикавање на примену више гледишта и откривање вишезначности уметничких исказа; јачање литерарне пријемчивости и оспособљавање за истраживачки рад и доказни поступак; афирмисање ученика у истраживачкој активности и оспособљавање за аналитичко-синтетички и проблемски приступ уметничком делу; оспособљавање ученика да се поуздано служе стручном литературом и другим изворима сазнања; ширење сазнајног видика ученика и подстицање на критичко мишљење и оригинална гледишта; оспособљавање за коришћење сазнајних ресурса интернета и савладавање примене дигиталне технологије у настави и трансфер знања.

Применили би се тимски, фронтални, проблемски, групни и индивидуални облик рада. Од наставних метода, доминирала би аналитичко-интерпретативна, истраживачка, дијалогска, монолошка, текст-метода. Ученици се упућују на коришћење сазнајних ресурса интернета и дигиталне технологије, било у трагању за одговарајућом литературом, изворним текстом, сликама или за израду (по жељи) презентација.

Када је корелација са другим предметима у питању, определили смо се за интеграцију наставних предмета Историје, Социологије, Психологије и Српског језика и књижевности. У оквиру Историје ученици би истраживали историјске догађаје као што су Велика сеоба Срба и Рат за аустријско наслеђе, конкретно Други шлески рат. Што се предмета Социологије тиче, ученици би се осврнули на тематске целине брак и породица, друштвено раслојавање, насеља и становништво, друштвене промене. У оквиру Психологије, истраживања би се односила на конфликте, стресове и стресоре, као и психосоматске болести. Захваљујући моментима корелације предмета Српски језик и других наставних предмета, наставник има могућност да континуирано шири ученичка знања о најзначајнијим садржајима која ће, као комплексна и вишеструко повезана, понети у живот (Мркаљ 2011: 44, 136).

Као основне исходе издвајамо следеће: ученик је оспособљен за истраживачко, интерпретативно, аналитичко-синтетичко, критичко и студиозно читање, дубљи доживљај, свестрано схватање, поуздано процењивање дела, међупредметно повезивање садржаја и трансфер знања; ученик језички уобличава запажања, мисли и осећања, сажето и убедљиво их презентује другима; успешно користи и савладава нове методе и технике учења, те примењује ресурсе дигиталне технологије у процесу учења.

ПРЕДЛОГ ОРГАНИЗАЦИЈЕ ЧАСА АКТИВНОСТИ НАСТАВНИКА И ИСТРАЖИВАЧКИ ЗАДАЦИ

Планирани наставни садржаји реализују се путем двочаса у два одељења. Две недеље раније сви ученици добијају задатак да прочитају роман и истраживачке задатке који се односе на обраду дела, као и задатке из других предмета. Ученици се деле по групама (предвиђено је девет група), групе се везују за одређени наставни предмет, с тим што се задаци у оквиру сваке групе односе и на садржаје наставног предмета за који су се ученици определили и на конкретне садржаје везане за обраду романа *Сеобе*. Ученицима се даје могућност да се самостално одреде за групе, уз могућност промене групе и задатка, односно активности.

Када су задаци наставника у питању, овде се истичу пре свега постављање циљева и задатака часа, процес планирања, предлог актуелних садржаја и метода, подстицај тимског рада, подстицај ученика на стваралачко истраживање, помоћ ученицима при избору и изради задатака и критичко вредновање резултата. Наставници предвиђених предмета креирају истраживачке задатке у оквиру својих предмета. Значај истраживачких задатака је пре свега у томе што се ученици емоционално припремају за доживљајно прихватање текста, те се могу успешно подстицати да на личном искуству осете и схвате да су уметничке речи само изазов за даље читалачке активности (Николић 1992: 247–249). Тек са изграђеном способношћу да истраживачки читају текст ученици постају заинтересовани истраживачи естетских чињеница и активни учесници у тумачењу текста (Марковић 2014: 454). У овом раду дајемо детаљнији садржај истраживачких задатака који се односе на Српски језик и књижевност, док би садржај истраживачких задатака из осталих наставних предмета био само нацрт који би предметни наставници употпунили и осмислили у складу са програмом свог предмета.

Прва група – Историја

1. Подсетите се знања о Великој сеоби Срба, узроцима, самој сеоби и последицама. Објасните како се последице овог догађаја налазе у тематско-мотивском ткиву романа *Сеобе*.
2. Истражите историјске догађаје који су названи Ратом за аустријско наслеђе, конкретно Други шлески рат и учешће Срба у њему. Пронађите конкретне делове текста из романа *Сеобе* који описују ратну атмосферу и историјске личности.
3. Пронађите одломак који говори о томе како аустријски официри доживљавају Србе војнике.

4. Прочитајте *Мемоаре* Симеона Пишчевића. Покушајте да утврдите одређене подударности са садржајима из *Сеоба*.
5. Докажите тврдњу да је роман *Сеобе*, између осталог, историјски роман.
6. Покушајте да утврдите присуство теме најамништва у роману. Докажите тврдњу да Црњански овим делом раскида са традиционалним величањем српског ратништва и открива сву беду војничког служења туђину.

Друга група – Социологија

1. Подсетите се знања о традиционалној и модерној породици. Радња романа *Сеобе* смештена је у 18. век. По чему породица Исакович одступа од кодекса традиционалне породице?
2. Истражите у роману каква су насеља у којима живе Срби. Шта на основу текста закључујете о начину живота Срба у Аустроугарској у 18. веку?
3. Опишите брак и породицу Вука Исаковича. Покушајте да утврдите утицаје (историјске околности, социјални статус, лично виђење породице, љубав / одсуство љубави) на нестабилност ове породице. Како би ова породица опстала у другачијим историјским околностима?
4. Задржите се на мотиву куће. Обратите пажњу на опис кућа у *Сеобама*. У каквим кућама живе породице у *Сеобама*?
5. У роману долази до моралних престапа. Изнесите своје мишљење о сагрешењу Аранђела и Дафине.
6. Покушајте да опишете социјални контекст романа. Своје тврдње поткрепите деловима из текста.

Трећа група – Психологија

1. Подсетите се знања о унутрашњим и спољашњим конфликтима.
2. Шта је стрес и шта су стресори?
3. Утврдите присуство конфликта у роману *Сеобе*. Како делују на ликове и које су последице?
4. Шта је све стресно у *Сеобама*?
5. Шта су психосоматске болести? Покушајте да утврдите присуство психосоматских проблема посебно код Вука Исаковича.
6. У роману имамо приказ халуцинантног стања. Пронађите одговарајући одломак. Шта су халуцинације? Када госпожу Дафину савладавају халуцинације?
7. Докажите тврдњу да је роман *Сеобе* и психолошки роман.

Четврта група – Српски језик и књижевност: Психологија најамништва – Вук Исакович

1. Истражи лик Вука Исаковича. Он је историјска личност и о њему се говори у *Мемоарима* Симеона Пишчевића. Пронађите у *Мемоарима* делове текста који то потврђују.
2. Какав је Вук био у прошлости, до брака са госпожом Дафином? Како долази до њиховог брака?
3. Зашто се Вук посветио војничком позиву?
4. Докажите тврдњу да у Вуку истовремено живе бунтовник и послушник.
5. Пронађите делове текста у којима је описан Вуков физички изглед.
6. Каква осећања има према жени Дафини? Какви су односи између браће Исакович?
7. По каквом простору се креће Вук Исакович?
8. Које осећање доминира у духовном свету Вука Исаковича?
9. Докажите тврдњу да је Вук Исакович сањар опчињен оним што би желео и што би могло бити.
10. Пратите појаву мотива „Бескрајни плави круг. У њему звезда” који је наслов прве и последње главе. Покушајте да откријете симболику.
11. Докажите да је у лику Вука Исаковича представљена психологија најамништва.

Пета група – Српски језик и књижевност: Колективни портрет, историјске слике и трагика; Славонско-подунавски пук

1. Како је у роману представљен Славонско-подунавски пук?
2. Опишите њихово кретање.
3. Како се аустријски официри односе према њима? Шта о њима мисле? Пронађите делове текста.
4. Који осећаји доминирају у мислима војника?
5. Како на њих делују предели кроз које се крећу?
6. Каква је судбина ових војника?
7. Шта је све у приказу овог пука трагично?

Шеста група – Српски језик и књижевност: Трговац и грађанство у настајању – Аранђел Исакович

1. Опишите физички изглед Аранђела Исаковича и упоредите га са изгледом његовог брата. Докажите тврдњу да Аранђел представља лик који

је оличење грађанства у настајању.

2. Аранђелов став према брату је незаинтересованост и отуђеност. Докажите примерима из текста.
3. Како окружење процењује Аранђела Исаковича као трговца и домаћина? Шта је све имао? Чиме се бавио?
4. Покушајте да докажете да Аранђелом владају нагони заустављања и коначног настањивања.
5. Лик Аранђела Исаковича се у роману обликује и испољава у његовим односима са господом Дафином. Објасните како Дафину доживљава муж, а како девер.
6. Пратите развој односа између Аранђела и госпоже Дафине. Тај однос је врло сложен и противречан. У чему је његова сложеност и противречност? Поткрепите своје тврдње деловима из текста.
7. Шта је за Аранђела Исаковича представљала љубав до интимнијег односа са снахом Дафином, а шта љубав за њега значи кад је доживи и спозна?
8. На основу мотива новца и љубави, који су супротстављени, покушајте да потпуније сагледате лик Аранђела Исаковича.
9. Да ли љубав одређује Аранђелов даљи однос према новцу, женама, животу? Докажите.

Седма група – Српски језик и књижевност: Физичка лепота и духовни пораз – Дафина Исакович

1. Нађите делове текста у којима је описан физички изглед госпоже Дафине.
2. Посматрајте њену личност и свестрано тумачите њене поступке, карактер и трагични удес.
3. У приказивању Дафининог лика писац је знатни део посветио опису Дафинине лепоте, посебно њених очију. Означите те делове. Покушајте да доведете у везу боју Дафининих очију са пишчевим порукама о свету и животу.
4. Какав простор окружује госпожу Дафину? Какву функцију у роману има контрастни изглед простора и жене?
5. Како госпожа Дафина доживљава свог мужа, а како свог девера?
6. У љубави Аранђела Исаковича према Дафини огледа се карактер освајача стварности и животних добара. Како тумачите ову тврдњу?

7. Госпожи Дафине се привиђају грозоморне слике. Покушајте да објасните порекло тих утвара. Какву уметничку улогу имају халуцинантне слике?

Осма група – Српски језик и књижевност и Психологија: Литераризација психолошких стања

1. У основи структуре већине прича лежи сукоб, који је често и њена суштина. Конфликти у причама су различито приказани и најчешће изражавају шире сукобе између различитих система вредности, идеја, осећања и различитих схватања света. Могу се у њима огледати широки друштвени, психолошки, морални сукоби, али с друге стране могу бити конфликти између жеље или савести појединца. Шта сте о конфликтима учили из психологије? Подсетите се врста конфликта.
2. Покушајте да препознате конфликте и конфликтне ситуације у *Сеобама*. На којим се нивоима појављују?
3. Уочавајте конфликте код Вука, Дафине и Аранђела. Опишите их.
4. У причама се конфликти најчешће разрешавају на један или други начин и у томе је примамљивост читања, у очекивању разрешења. Шта бива када се конфликти не реше у животу? До каквих поремећаја може доћи?
5. Како конфликте решавају или не решавају јунаци *Сеоба*? Какве механизме одбране користе?
6. Врста, дomet и јачина конфликта су у већој мери условљени цивилизацијом у којој се живи. У којој мери је средина у којој се крећу јунаци *Сеоба* извор стреса? У којој мери њихови међусобни односи? Образложите. Какве последице изазива стрес? Подсетите се знања из психологије о стресу и стресорима.
7. Како су се манифестовале последице стреса код јунака *Сеоба* (обратите пажњу на физички изглед Вука Исаковича, ирационална размишљања госпоже Дафине и Аранђела и уопште њихова емоционална стања)?
8. У модерној психологији, према Фројду, сматра се да основни конфликт лежи између човекове жудње за задовољењем нагона и средине која то онемогућава (породица или друштво). У овом смислу пратите развој односа између Аранђела и госпоже Дафине. Шта је све неуобичајено у њиховом односу? Како се развија и која осећања прате Аранђела и Дафину? Како се међусобно доживљавају?
9. Последице конфликта зависе од природе конфликта, ситуације у којој су настали и толеранције појединца према фрустрацији. Постоје

и индиректни ефекти конфликта као што је настанак анксиозности условљене угрожавањем самопоштовања, осећањем кривице и страха од казне. Покушајте да наведене констатације повежете са ликом госпоже Дафине.

10. Откријте порекло халуцинантних стања госпоже Дафине. Задржите се на опису из текста. Колика је ауторова успешност у приказивању оваквих стања?

Девета група – српски језик и књижевност: Симболика мотива и простора

1. Јунаци *Сеода* крећу се по крајње узнемиравајућим просторима који на њихову психу делују тако да изазивају страх, nelaгодност, осећај тескобе. Докажите ову тврдњу деловима из текста.
2. Црњански је веома вешто успео да нам дочара стања својих јунака, а о природи узнемиравајућег говорио је још 1919. године С. Фројд који је и сачинио концепт *Das Unheimliche* (реч непреводива на српски језик). Тумачи се као естетска особина која може бити честа с појавом непознатог и страха, али је у основи једно енигматско субјективно искуство. Односи се на осећај страха, уплашености и језе и односи се на свакодневне ситуације, застрашујуће осећаје, непознатог порекла, а изазване одбојношћу простора у коме се налазимо. Концепт је и данас између научног и ненаучног, али веома привлачан. О томе се говори у књизи Мариеле Цветић *Das Unheimliche, њсихоаналитичке и културне теорије њросфора*. У српској и светској литератури наилази се често на веома уверљиве описе узнемиравајућих простора који нарочито осветљавају психичка стања јунака, било да је у питању ентеријер или екстеријер. Прочитајте издвојене делове текста којима се доказује како у роману *Сеода* простор делује узнемиравајуће на јунаке.
3. У уметничком свету овог романа уочавамо неколико доминантних мотива преко којих се упућује на ближа и даља значења. Најочљивији су бескрајни плави круг, звезда, земља, вода, ваздух и кућа. Ово су мотиви који у опажању и доживљавању ликова варирају и имају високу симболичку вредност. Покушајте да образложите њихову уметничку функцију и истражите како они, здружени и умножени, учествују у креирању атмосфере, пејзажа и ликова (ученици се самостално опредељују за одређени мотив).
4. Љубавна епизода са господом Дафином има исто метафизичко значење као и војевање Вука Исаковича. Прича о трговцу и прича о официру,

крај све своје различитости, у нечему су ипак сличне. Докажите наведену тврдњу. У којим је елементима судбина Аранђела Исаковича подударна са судбином његовог брата Вука? Зашто Аранђел и Вук нису пронашли свој „бескрајни плави круг и у њему звезду“?

ОЧЕКИВАНИ РЕЗУЛТАТИ

Очекује се да ученици на основу израде истраживачких задатака могу да осветле свестраније значење и идејне слојеве дела. Романом доминирају три лика којима је заједничка неоствареност живота, самоћа и празнина која их окружује и настањује. У свакоме од њих постоје реални и сневани, жељени живот, на који упућује и наслов поглавља: „Бескрајни плави круг. У њему, звезда”. Индивидуални светови у *Сеобама* су затворени. Јунаци скоро да не комуницирају. Конфликти су у ликовима, а не између ликова. Ни основна супротност између два брата, два могућа непријатеља, није ниједног тренутка довела до непосредног судара са њима. Сукоб међу браћом је само потенцијалан, јер Вук не сазнаје шта се десило између Аранђела и Дафине. Отворених сукоба у роману нема, као ни зближавања. То се односи и на еротско зближавање које не доводи до стварног емотивног зближавања. Аранђел и Дафина и после љубавног чина остају одвојени и затворени у својим световима. Светови у којима живе јунаци су одвојени једни од других, али они на све начине изражавају исто основно расположење, исто осећање живота, исту мисао о свету.

Вук је човек чијом психом доминирају незадовољства и неспокојства која га вуку негде напред. Он је јунак отвореног простора, који загледиан у висине и даљине, у Сунце, у простране зелене пољане, стално трага за нечим чистим и бистрим. Он је оличење живе свести свога народа који у овом делу, али и често у историји, корача кроз празнину. Са празнином иде у очај и бесмисао. Непрестано га нагриза неправда и блато по којем хода, колибе у којима живи и према њему нерасположена земља, на којој би да пусти корење. Филозофски схваћен, Вук је можда носилац неког словенског идеализма, неког незадовољеног осећања, немоћи да се нађе пут и начин да се полети ка висинама. Ипак, у његовом лику се не препознају само нагони ратовања, већ и они у којима клија уметност и поезија.

Славонско-подоунавски пук чине српски војници који у овом роману ратују на страни Аустрије у рату против Француза. Кретање Подоунавског пука је ход у неизвесност. Оно личи на бескрајне сеобе. Њихову мисао

испуњава празнина и разочарање. На том путу великих напора и искушења српски војници су предмет шегачења, њима се даје најгора храна, осуђени су на физичко и психичко сатирање, на шибање и стрељање за мале преступе. У свима њима је замор, потиштеност, осећање бесмисла. У пуку се убија свака индивидуалност и мисао о бољој будућности, стално је држан далеко од свега што је цивилизацијско. Њему су намењене баруштине, земунице, колибе, и труљење по војвођанским ритовима.

Аранђел Исакович је трговац, представник новог српског грађанског друштва. Продајом и препродајом стиче новац, пријатеље, жене, сигурност. Купује куће, тежи да се укорени и са презиром гледа на све оне који мисле на сеобе. Потајно је заљубљен у снаху, те носи у себи незадовољство, празнину и осећај недовољне испуњености јер је жена на коју је мислио, коју је носио у себи као звезду, као идеал лепоте, госпожа Дафина, била само оно што силно жели. Сањао је о нечем што је непролазно и што уздиже над животом у неко вечно плаветнило, али је ипак, упркос новцу и моћи, доживео пад, суноврат, са изгледом да западне у још већу празнину, нарочито од тренутка када госпожа Дафина умире.

Госпожа Дафина је лик који својом лепотом светли у роману, али је у окружујућем амбијенту неприметан. Она је залутала у тај простор, сав од блата и трске, воде, болести, колиба и земуница. Она је жена која у себи носи нешто анђеоско, плаво, али и страствено, чулно и неодољиво. Пошто муж поново одлази у рат, она постаје предмет пожуде свога девера. У великом кругу празнине, осећала се сасвим самом. Губила је наду да ће се муж икада вратити и ослободити је те самоће и празнине у њој. Зато је игру са девером прихватила и осећала као изазов, као његово властито искушавање. Међутим, ноћ са девером јој неће донети ни уживање, ни радост, ни смирење. Живот јој се чинио као велика несрећа, као затворен и празан круг из којег није било излаза. Обузета психичким немирима, у халуцинантном стању, са грехом на души и већ болесна, она доживљава стварност у грозоморним сликама, односно привиђењима.

Метафоре и симболи у роману су веома присутни. То су боје плава и црвена. Плава као симбол духовног, божанског, универзалног и црвена као симбол живота или конкретне идеје о лепоти и снази, жару љубави, али и смрти у додиру са црном бојом. Звезда је симбол хтења, жеља, идеал јунака. Круг је симбол затворености трајања у времену (у том кругу трају и Вук, и Аранђел, и Дафина, и српски народ). Звезда и небо у роману јављају се само у сновима и визијама, али не и у стварности, они су ведрина и чистота коју човек носи у себи и за којом тежи, али коју не може да оствари у животу.

Управо у тренуцима најдубљег пада и најцрњег очајања Вук Исакович, главни носилац теме звезде и неба, најинтензивније доживљава своје снове о висинама и даљинама.

Чак и његов брат Аранђел, који је сав овоземаљски и реалан, не зна за други сјај до за онај који долази од злата нити друге лепоте до лепоте женског тела, чак је и он у тренутку кад је изгубио оно што му је најдраже угледао исто што и Вук, плаве кругове и у њима звезду. Једино у тој тачки, у том сну, додирују се ова два лика који су иначе на супротним семантичким половима романа.

ЗАКЉУЧАК

Многи истраживачи сагласни су да је примена интегративне наставе у нашем систему недовољна, чешћа у разредној настави, која пружа више услова за њену реализацију, а веома ретка у предметној. Примену интегративне наставе отежавају неосновано и дуготрајно поверење у традиционалне методе подучавања, недовољна оспособљеност будућих наставника за иновативна решења још током студија, неспремност и одсуство вештине тимског рада наставника, несигурност и неповерење у исходе иновативних наставних метода. Овим радом покушали смо да једним практичним примером охрабriamo наставнике за примену различитих начина подучавања, методичаре за чешће и интензивније преношење идеја и знања.

Интеграцијом различитих наставних предмета ученици ће проникнути у вишеслојност романа *Сеобе* те увидети да су *Сеобе* роман о страдању и распаду националног бића, о распаду породице Исакович и појединачних људских живота, роман о пролазности физичке лепоте, младости и људске среће, о просторима људске среће за којима се трага, о бекству човека из јаве у сан и имагинацију као компензацију за сва страдања, лутања и грубости. Иако прати физичке сеобе, овај роман указује и на метафизичке сеобе о нечему што постоји у човеку као жеља, мисао, обузетост пространствима, висинама, просторима које појединац доживљава као место мира, чистоте, љубави и среће. Сагледаће се и одлике поетике Милоша Црњанског као и начини на које је опризорио историјске тренутке, социјални контекст и литераризовао психолошка стања појединаца и колектива. Захтевнија и сложенија интерпретација дела усмериће пажњу ученика, оснажити истраживачки дух и појачати радозналост. Тиме смо пасивне слушаоце традиционалне наставе преобликовали у активне сараднике и истраживаче (Солеша

2018: 222). Модел интегративне наставе који је дат у овом раду само је једна од методичких стратегија коју богатство уметничког света овог дела нуди. Примена иновативних методичких приступа, чешћа исказања из традиционалних оквира, инсистирање на истраживачким поступцима чине наставу књижевности занимљивијом, чиме се мотивација и сам процес читања књижевности налазе на одговарајућем месту у образовном животу савремених ученика.

ИЗВОР

Црњански (2004): Милош Црњански, *Сеобе*, Београд: Новости.

ЛИТЕРАТУРА

Адамов (2012): Ј. Адамов, С. Олић, Т. Халаша, Мултидисциплинарни ученички пројекти – пример интегрисања садржаја у оквиру теме „Здрава исхрана”, у: *Минијпројекти у настави интелектуалних природних наука и математике 2*, зборник радова, Сомбор: Педагошки факултет, 9–22.

Вељковић (2016): С. Вељковић, Иновативна интегративна настава у школама, пример добре праксе, у: М. С. Димитријевић (ур.), Зборник радова конференције *Развој астрономије код Срба VIII*, бр. 16, Београд: Астрономско друштво „Руђер Бошковић”, 211–227.

Вилотијевић, Вилотијевић (2016): М. Вилотијевић, Н. Вилотијевић, *Моголи развијајуће наставе II*, Београд: Учитељски факултет.

Дробњак (2007): N. Drobñjak, Integrativna nastava, *Obrazovna tehnologija*, 1-2, Beograd: EDUKOMP, 81–91.

Ђорђевић (2007): V. Đorđević, Inovativni modeli nastave (Integrativna nastava, Projektna nastava i Interaktivna nastava), *Obrazovna tehnologija*, 4/2007, Beograd: EDUKOMP, 76–97.

Ђорђевић (2012): Ј. Ђорђевић, Схватања о педагошким иновацијама – теорија и пракса, *Годишњак за 2012. годину*, Београд: Српска академија образовања, 63–75.

Зуковић, Гајић (2012): S. Zuković, O. Gajić, Verska nastava i nastava književnosti u sistemu međupredmetne povezanosti, *Teme*, 3/2012, 1379–1395.

Зобеница, Стипанчевић (2017): N. Zobenica, A. Stipančević, Uloga i kompetencije nastavnika u globalizovanom društvu, *Pedagoška stvarnost*, LXIII/2, Novi Sad, 107–119.

Илић (2006): П. Илић, *Српски језик и књижевност у наставној теорији и пракси*, Нови Сад: Змај.

Кнежевић (2012): М. Кнежевић, Настава српског језика и књижевности у корелацији са наставом природе, у: *Минијројекти у настави интелектуалних природних наука имајемајике 2*, зборник радова, Сомбор: Педагошки факултет, 55–63.

Ковач (2012): З. Ковач, *Поетика Милоша Црњанског*, Београд: Службени гласник.

Контарди (2000): G. Contardi, M. Fall, G. Flora, D. Gandi, C. Treadvai, *Integrated Curriculum*, A Group Investigation Project, EDP 603, Fall 2000. Доступно на: http://www.users.miamioh.edu/shermalw/edp603_group3-f00.html, (приступљено фебруара 2017).

Лејк (1994): K. Lake, *Integrated curriculum. School improvement research series*, Portland: Northwest Regional Educational Laboratory. Доступно на: www.nwrel.org/archive/sirs/8/c016.html (приступљено: 20. 3. 2017).

Марковић (2014): С. П. Марковић, Прича из живота и о животу писца као подстицај за читање и тумачење књижевних текстова у разредној настави, у: В. Јовановић, Т. Росић (ур.), *Књижевност за децу у науци и настави*, зборник радова, књ. 18, Јагодина: Факултет педагошких наука, 453–467.

Минић (2020): В. Минић, М. Јовановић. Интегративна настава у савременој основној школи, *Башићина*, бр. 50. 373–385.

Мркаљ (2011): З. Мркаљ, *На часовима српског језика и књижевности*, Београд: Завод за уџбенике.

Николић (1992): М. Николић, *Методика наставе српског језика и књижевности*, Београд: Завод за уџбенике и наставна средства.

Петковић (1985): Н. Петковић, *Сеобе Милоша Црњанског*, Београд: Завод за уџбенике и наставна средства.

Радојичић Лукић (2011): Ж. Радојичић Лукић, Интегративна настава у савременом образовном процесу, *Образовна технологија*, 4/2011, Београд: ЕДУКОМП, 367–378.

Росандић (2005): D. Rosandić, *Metodika književnoga odgoja*, Zagreb: Školska knjiga.

Спремић (2007): А. Spremić, *Integrativna nastava, Obrazovna tehnologija*, 1-2, Београд: EDUKOMP, 74–80.

Солеша (2017): Б. Солеша, Интегративни приступ обради приповетке „Ветар” Лазе Лазаревића, *Школски час*, 2017/1, 16–34.

Солеша (2018): Б. Солеша, Књижевност за децу у интегративној настави, у: В. Јовановић, Б. Илић (ур.), *Књижевност за децу у науци и настави*, зборник радова, књ. 21, Јагодина: Факултет педагошких наука Универзитета у Крагујевцу, 213–224.

Biljana S. Soleša
Medical High School
Kruševac

MIGRATIONS BY MILOŠ CRNJANSKI IN INTEGRATIVE TEACHING

Summary: The paper discusses the possibilities of using integrative teaching when interpreting Miloš Crnjanski's novel *Migrations*. The introductory part of the paper gives an overview of the importance of interdisciplinary connection, research approach and innovative forms of teaching in high-school educational practice. The central part of the paper contains an example of integrating different subjects – Serbian language and literature, History, Sociology, and Psychology. The research tasks in the field of Serbian language and literature and the ways in which the novel could be connected with the thematic areas of the other subjects are given in more detail. The interpretation of a teaching unit through integrative teaching implies the use of modern information and communication technologies. The final part highlights the advantages and disadvantages of integrative teaching. The goal of the paper is to contribute to intensifying the use of innovative teaching models by providing a practical example.

Keywords: integrative teaching, innovation, cross-curricular connection, research approach, novel.